

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' ויחי תשפ"א

פירוט הנדר בשעת התרת נדרים

מעשה שהיה במי שנדר נדר, ואחרי תקופה ממושכת ראה שאינו יכול להמשיך לקיים את נדרו, ולכן אסף שלש חברים כנהוג בהתרת נדרים בערב ר"ה, והתירו לו את נדרו אע"פ שלא פירט את נדרו לאף אחד מהם, ואח"כ נודע לו שהיה צריך לפרטו, והסתפק אם התרת הב"ד חלה בדיעבד.

כ' בפ' ויחי (ני"ו) "ויאמר פרעה, עלה וקבור את אביך כאשר השביעך", ופרש"י ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך, אבל ירא לומר עבור על השבועה, שלא יאמר א"כ אעבור על השבועה שנשבעתי לך, שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על שבעים לשון, ואתה אינך מכיר בו", ומקור דברי רש"י הוא בסוטה (ל"ו:).

אמנם בסוגי' שם, מבואר קצת אחרת, דשנינו התם, כי אמר ליה "אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען, שמה תקברני, ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה", אמר ליה זיל איתשיל אשבועתך (פרש"י השאל לחכמים שיתירוה לך), אמר ליה ואיתשלי נמי אדידך, ואע"ג דלא ניחא ליה, אמר ליה "עלה קבור את אביך כאשר השביעך".

והנה יש להקשות כמה וכמה קושיות בסוגי' זו. א. רש"י שינה מלשון הגמ', דמבואר התם שפרעה אמר לו שילך לחכמים להשאל על שבועתו, ואילו רש"י פי' שפרעה פיחד מלומר לו שיעבור על שבועתו ליעקב, שמא גם יעבור על מה שנשבע לו שלא יגלה שפרעה אינו יודע לשה"ק. ב. כלל בידינו שאם נדר על דעת חבירו א"א להתיר את הנדר שלא בפני חבירו, וכיון שיעקב אבינו כבר נפטר, היאך היה שייך להתיר את השבועה בכלל. ג. כדי להתיר הנדר צריך לפרט לפני החכמים מה שנדר, ואם יוסף יעשה כן, מיד שיגלה להם את שבועתו הוא יעבור על מה שנשבע שלא יגלה לאף אחד שפרעה אינו יודע לשון הקודש.

ביאור הבית יצחק שרש"י שינה מתירוץ הגמ' לפי המחלוקת אם האבות היו להם דין ישראל לקולא

בשו"ת בית יצחק (נו"ד ח"ב סי' מ"ח סק"ב) כ' דיש ליישב למה רש"י שינה בפירושו מדברי הגמ' בסוטה, והסביר שפרעה אמר ליוסף לעבור על שבועתו לאביו, משום שמבואר במשנה למלך (הל' מלכים פ"י ה"ז) בשם הירושלמי (נזיר פ"ט ה"א) שרק לישראל שייך דין של התרת חכם ולא לבני נח (אמנם יש לציין שמבואר בירושלמי שם שגוי אינו ב"בל יחלי", ונחלקו האמוראים אם נתמעטו שאינם יכולים להתיר נדריהם, או שנתמעטו שא"צ התרה, והאחרונים דנו אם גוי מצווה לקיים שבועתו, והמל"מ שם – ד"ה שוב ראיתי – הוכיח שהם מוזהרים לקיים שבועתם ממה שהאבות השביעו את אבימלך מלך פלישתים, ויעקב השביע את עשו, ועוד אחרונים הוכיחו כן ממה שפרעה השביע את יוסף – עי' מנחת קנאות בסוטה ל"ו: וציונים לתורה כלל כ"ג ד"ה ולפ"ז נסתלקו, ושו"ת בית יצחק הני"ל), והרי יש מחלוקת גדולה אם לאבות הקדושים הי' להם דין של ישראל גם לקולא (עי' פרשת דרכים דרוש א' ד"ה שוב ראיתי), ולפ"ז הסביר

הבית יצחק, שהגמ' בסוטה סוברת שהאבות הקדושים היה להם דין של ישראל גם לקולא, ולכן אמרו שישאל על השבועה כיון שישראל יכול להשאל על שבועתו, אבל רש"י פי' לפי הדעה שהאבות הקדושים לא היה להם דין ישראל גם לקולא, וממילא לא יכלו להתיר השבועה, ולכן פרש"י שפרעה אמר ליוסף לעבור על שבועתו.

ביאור הרא"ש בשיטת רש"י שיוסף העדיף רק לעבור על שבועת המלך

בפי' הרא"ש (פי' ויחי נ' ו') הקשה על פרש"י, מה חשב יוסף כשאמר לפרעה שאם יחייבו לעבור על השבועה שנשבע לאביו, גם יעבור על השבועה שנשבע לפרעה, ונמצא שיעבור על שתי השבועות, ותי' שיוסף הצדיק אמר, כיון שנשבע שתי שבועות, לאביו ולפרעה, ומסתמא השבועה שנשבע ליעקב אביו שהוא איש בריתי חלה יותר מהשבועה שנשבע לאיש שיש לו ערלה, אי"כ טוב לי לעבור על השבועה הראשונה לפרעה, ויעבירו אותו מלהיות מלך (כי כן כתוב בנימוסי מצרים, שאם המלך אינו יודע כל שבעים לשונות לא ימלך, וכיון שיעבירו את פרעה, ימנו את יוסף במקומו משום שרק הוא יודע שבעים לשונות), ואז יוכל לקיים השבועה לאביו.

קושיית תוס' היאך יכל יוסף להשאל על שבועתו לפרעה שלא בפניו

תוס' בסוטה (ל"ו: ד"ה איתשיל) הקשו, דמבואר בנדרים (ס"ה.) שהנודר הנאה מחבירו בפניו, אין מתירין לו את נדרו אלא בפני חבירו (וכן נפסק להלכה בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח ס"כ), ואמנם צדקיהו המלך מצא את נבוכדנצר כשהוא אוכל ארנבת חיה, ונבוכדנצר השביעו שלא יגלה הדבר לאיש, ולבסוף החכמים התירו לו את נדרו, ושלא כהוגן עשו כיון שלא התירו לו בפני נבוכדנצר, ולכן תי' תוס' שיוסף הגזים, ואמר כן לפרעה כדי שיבהל וירשה לו לעלות לא"י לקבור את אביו, אבל אליבא דאמת לא יכל להתיר את השבועה בלי דעת פרעה.

קושיית התוס' הרא"ש היאך יכל יוסף להשאל על מה שנשבע ליעקב אביו

אבל התוס' הרא"ש (בסוטה שם) הקשה באופן אחר, דהרי לא היה יכול להשאל על שבועתו ליעקב כיון שיעקב כבר נפטר, ולכן תי' בשם ר"ת שכל הדין שצריך להשאל בפני חבירו ומדעתו הוא רק באופן שחבירו עשה לו טובה, ומחמת אותה טובה נדר לו או נשבע לו על דבר מסויים, משא"כ בשבועת יוסף ליעקב אביו שלא היתה מחמת איזו טובה, ממילא לא היה צריך להשאל דווקא מדעתו. אבל מה שיוסף נדר לפרעה שלא יגלה את סודו, הלא קיבל ממנו טובת הנאה, משום שהיה מסור בידו להורגו אם לא היה מוכן לישבע שלא יגלה שאינו יודע לשה"ק, וכמו"כ בצדקיהו לא היה יכול להשאל על מה שנדר כיון שהיה ביד נבוכדנצר להרגו אם לא ישבע שלא יגלה את מה שראה.

הרשב"א הוסיף שזו היתה כוונת פרעה במה שאמר ליוסף שישאל על מה שנשבע ליעקב, משום ששם היה יכול להשאל שלא בנוכחותו כיון שלא היה לו טובת הנאה ממנו שגרם לשבועה, משא"כ בשבועה שנשבעת לי אינך יכול להשאל בלי ידיעתי, כיון שהיה לך טובת הנאה ממני. אבל לפי"ז הקשה הענף יוסף, היאך ענה יוסף לפרעה שאם ישאל על שבועתו ליעקב אביו, הוא גם ישאל על שבועתו לפרעה, הלא יש נ"מ גדולה בינייהו כמו שהסביר הרשב"א, ופרעה יכול לומר לו "שקר אתה אומר, ואין אתה יכול להשאל על השבועה שהשבעתיך", ותי' הענף יוסף דמ"מ אם ב"ד יתירו לו השבועה היא מותרת, אלא שהם ראויים לנזיפה, וזהו מה שאמר יוסף, שאם ישאל על שבועתו לאביו, גם ישאל על שבועתו לפרעה.

היאך יכלו להתיר את שבועת יוסף שלא לגלות הסוד כאשר צריך לפרט הנדר למתירים לפני שיתירו לו

שנינו בגיטין (ל"ה:) שאין להתיר נדר עד שיפרט הנדר, והסביר רש"י שמא הנדר היה על דבר איסור, כגון שאמר יאסרו עלי כל פירות שבעולם אם אעבור עבירה פלונית, ועתה בא להתיר את נדרו

סתם, ורוצה לעבור העבירה, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סי"ד) קודם שיתירו לו צריך שיפרט להם הנדר, והסיבה שבשבילה נדר (ע"ש בש"ך שתמה מדוע אין אנו מקפידים על פרט זה היום), ואם לא פרט אין התרתן התרה, ומיהו כשיפרוט לאחד מהמתירים סגי.

לפי"ז הקשה השעה"מ (הלי שבועות פ"ו ה"ה) היאך היה יוסף יכול להשאל על שבועתו לפרעה שלא יגלה לאף אחד שאינו יודע לשה"ק, דהרי בזה גופא שיפרט את שבועתו לפני שיתירו לו, יעבור על שבועתו, ואמנם כל זה היה לפני מתן תורה, אבל מבואר יומא (כ"ח.) שאברהם אבינו קיים כל התורה כולה, ומבואר ברש"י בחולין (צ"א.) שגם השבטים שמרו כל התורה.

א"צ לפרט הנדר כשהוא לדבר מצוה

השעה"מ כ' שתירצו דהסיבה שצריך לפרט הנדר היא משום דחיישינן שמא נשבע לדבר מצוה, ולפי"ז אמר יוסף לפרעה, לפי שיטתך שאני צריך להשאל על השבועה שנשבעתי לאבי אע"פ שהיא לדבר מצוה, ואתה סובר שניתן להתיר את השבועה לאבי, א"כ אתה סובר שא"צ לפרט את הנדר, וממילא אני גם יכול להשאל על שבועתי אליך באופן כזה.

אחרי שהחכם עקר הנדר למפרע נמצא שהשואל לא עבר איסור כשפרט לו מה שנשבע שלא יגלה

אבל השעה"מ הקשה שתירוץ זה לא יועיל לצדקיהו שנשאל לסנהדרין על מה שנשבע לנבוכדנצר, דהתם לא היה שום דבר מצוה, והיאך היה יכול לפרט השבועה להם לפני שהתירו לו. ולכן תי' השעה"מ עפמש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' ס"ח) דמי שנדר שאם חמיו לא יפרע לו לפני פסח, לא יהיה בעיר בחג העצרת והוסיף שנדרו יהיה בלי התרה ובלי הפרה, והגיע פסח ולא פרע לו, ואח"כ נתחרט על נדרו, וכי הרשב"א שא"א להתיר הנדר עד שבועות כיון שא"א להתיר נדר עד שיחול, ולכן יש ליעץ לו שיתאחר בעיר עד שבועות משום שלום בית, ואח"כ כשיתירו לו לא ישאר לו שום עונש משום שהתם עוקר הנדר מעיקרו (והובא להלכה בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח סי"ח). הרי מפורש ברשב"א שמותר לו לעבור על נדרו משום שלום בית, ואח"כ כשיתירו לו, לא ישאר לו שום עונש משום שיעקרו את הנדר למפרע, וממילא גם צדקיהו היה יכול לעשות כן, דגם אצלו היה איזו מצוה כמבואר בר"ן בנדרים שם בשם תוס' שהיה מתבטל ממלאכת שמים.

אמנם זה גופא צריך ראיי' שהתרה מהני על שבועה שכבר עבר עליה, דהרי שנינו בשבועות (כ"ז.): אמר רבא נשבע על ככר ואכלה, אם שייר ממנה כזית נשאל עליה (פרש"י והותר לו זית הנשאר, ובאכילתו לא עבר למפרע), אכלה כולה אין נשאל עליה (ועי' בקהלות יעקב בשבועות – סי' כ"ב ד"ה ונראה – שהסביר דבכל מקום דמהני מעשיו למפרע, הוא רק אם מתיר מכאן ולהבא, ובכה"ג יחול גם למפרע, אבל אם לא שייך בכלל שיחול מכאן ולהבא, ואין שום נ"מ מכאן ולהבא, שוב לא מהני גם למפרע). אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי היכי דמי, אי דאמר שלא אוכל, מכזית קמא עבדיה לאיסורא, אי דאמר שלא אוכלנה, מאי איריא כזית, אפילו כל שהוא נמי (פרש"י אפילו כל שהוא שיוור נמי מעכב שלא עבר על שבועתו וראוי לשאלה). למסקנא מביאה הגמ' שאמימר אמר אפילו אכלה כולה נשאל עליה, אי בשוגג – מחוסר קרבן, ואי במזיד – מחוסר מלקות (פרש"י וקרבו הו"ל שיוור וכן מלקות למזיד). וכן פסק שם הרא"ש (פ"ג סי' י"ז), אבל הוסיף דאפילו אם לא התרו בו למלקות, מיהו עונש מלקות איכא.

אבל לכאורה צריך להבין סברת הרא"ש, דסו"ס בלי התראה אינו חייב מלקות, ושוב אין נ"מ להבא בכלל, והיאך שייך להתיר שבועתו, ויותר מזה יש לתמוה בכלל אי שייך האי דינא בזה"ז, דהרי אין מלקות לעובר במזיד, ואין קרבן לעובר בשוגג, ומה שייך בכלל היתר לשבועתו כשאין שום נ"מ לדינא להבא. בשו"ע (יו"ד סי' רל"ח סי"ב) נפסק, אם נשבע על ככר זה שלא יאכלנו ואכלו אפילו כולו, נשאל עליו ונפטר משבועתו, ותמוה טובא כנ"ל, דבזה"ז אין נ"מ לדינא והיאך נשאל עליה, וכבר הקשה בשו"ת חות יאיר (סי' ק"ל באמצע התשובה ד"ה עוד שם מיינת), כיון שבגמ' מבואר דההיתר לשאול הוא רק

כשיש עונש כשעבר בשוגג או במזיד, ולא אמרו שפוטרו מעונש בידי שמים כשעבר בין בשוגג בין במזיד, מוכח דמצד זה אינו יכול להתיר (ודלא כמש"כ הרא"ש הנ"ל דגם כשעבר במזיד בלי התראה יש התרה), ולכן צ"ע בזה"ז שאין קרבן ומלקות, למה החליטו הפוסקים (כוונתו לשו"ע הנ"ל) דשייך להתיר נדרו מככר אפילו באכלו כולו.

יוסף הצדיק התיר את נדרו בעצמו בהיותו חכם

אבל השעה"מ בעצמו ת"י לפמש"כ רש"י בנדרים (ס"ה. ד"ה במדיו) שמשה רבינו התיר את נדרו בעצמו משום שת"ח מיפר לעצמו, וא"כ גם יוסף הצדיק היה יכול להתיר לעצמו (עי' תרגום פי' וישב ל"ז ג' על הפסוק "וישראל אהב את יוסף מכל בניו, כי בן זקונים הוא לו" – ארי בר חיים הוא ליה), וממילא לא היה צריך לספר את שבועתו לאחרים כדי להתירה, אבל ע"ש שפלפל הרבה בת"י זה.

והנה הרשב"א בנדרים (כ"ב: בשיטה שניה) כ' דחידוש זה שחכם מתיר נדר לעצמו, היינו דווקא בפתח, אבל לא בחרטה, והסבירו האו"ש (הל' נזירות פ"ג הי"ד) והחדרי דעה (סי' רכ"ח סט"ז) שבהתרה של "פתח", נעשה הנדר כטעות, אבל יש חולקים הסוברים דגם בפתח אינו יכול להתיר לעצמו.

בימי יוסף עדיין לא תקנו שצריך לפרט את הנדר

רע"א והמעשה חושב (בהגהותיהם על השעה"מ שם) ת"י דבימי יוסף וצדקיהו עדיין לא נגזר הא דחייב לפרט הנדר, אמנם אם נאמר שהשבטים שמרו כל התורה כמבואר ברש"י בחולין הנ"ל, א"כ ת"י זה ק' טובא, אא"כ נאמר כמש"כ הרמב"ן (פ' תולדות) שהאבות רק שמרו את התורה בא"י ולא בחו"ל, וממילא במצרים יוסף הצדיק לא שמר את התורה עדיין, אבל החת"ס (חולין צ"א. ד"ה כמ"ד) כ' בשם מורו הגר"נ אדלר זצ"ל, שיוסף היה שונה מכולם, והוא התחיל לשמור שבת וכל התורה גם בחו"ל (עי' מדרש רבה צ"ב ד' ששור שבת, ובמדרש תנחומא וישב סי' ח' כ' שאמרה לו אשת פוטיפר יש לי מאכל יפה להאכילך, אמר לה מהו, אמרה לו בשר חזיר, אמר לה ריקה, אפילו שחוטת שלכם בבהמה טהורה אסורה לנו, וכש"כ בשר חזיר), אבל ברמב"ן (פ' תולדות) כ' שיוסף שמר רק את השבת משום שהיא שקולה כנגד כל המצוות, לפי שהיא עדות על חידוש העולם, והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם, להוציא מלבם כוונת ע"ז ודעות המצרים.

ביאור הריטב"א היאך התירו את שבועת צדקיהו כשהיה אסור לו לגלות מה שנשבע

השטמ"ק בנדרים (ס"ה. ד"ה ואייתי סנהדרין) כ' בשם הריטב"א, דהא שהתירו הסנהדרין את שבועת צדקיהו, אע"פ שצריך לפרט השבועה לפני שיתירו לו, ואם פירט להם הרי מיד עבר על שבועתו שלא יגלה שנבוכדנצר אכל ארנבת חיה, י"ל בתרי אנפין. א. אפשר מיירי שאמר להם "נשבעתי שבועה כך וכך לאיש אחד מענין פלוני" ולא הזכיר למי הוא נשבע, וזה סגי לפירוט הנדר, וכיון שלא פירט למי נשבע, הרי לא עבר על שבועתו (מרן הגרישי"א זצ"ל בהערות על סוטה – ל"ו: ד"ה ולמעשה – כ' בשם האחרונים, דלפי ת"י זה, יש ליישב גם ביוסף הצדיק, שפירט את הנדר לחכמים, אבל לא אמר להם שנשבע לפרעה, אמנם ראיתי מעירים שתי' זה קצת דחוק, דהרי אם אמר לחכמים שיתירו את שבועתו שנשבע למי שהוא שלא יגלה שאינו יודע לשה"ק, מיד יבינו שהכוונה היא שנשבע לפרעה וצ"ע"ק). ב. י"א שצדקיהו אמר לחכמים "נשבעתי לנבוכדנצר שלא אגלה ענין אחד שראיתי לו, ואני מתחרט על כך". הרי מבואר בריטב"א דלגבי פירוט הנדר, אינו צריך להזכיר השם של הבן אדם שנשבע לו, א"נ אינו צריך לפרט הפרט שנשבע עליו שלא יגלהו. השעה"מ הנ"ל ת"י דלפ"ז יוסף אמר לפרעה "אנא נמי איתשיל אדידך", משום שלכל הפחות במהלך השני של הריטב"א, יכול לפרט לחכמים המתירים, שנדר שלא יגלה סוד מסויים, בלי לפרט הסוד.

חידוש המהרש"ם שמתור להתיר שבועה כדי שהשואל לא יעבור עבירה

בשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' פ"ה) נשאל במי שנשבע על הככר דקיי"ל שאפילו אם אכלה כולה נשאל עליה, מה הדין אם נשבע עליה על דעת רבים ועבר ואכלה, האם גם בזה יכולים להתיר לו. והשיב

הרשב"א דכמו שמצינו בגיטין (ל"ו.) ההוא מקרי דרדקי דאדריה (פרש"י שלא ילמד עוד תינוקות) רב אחא על דעת רבים דהוה פשע בינוקי (פרש"י חובטן יותר מדאי, ובבכורות מ"ו. פרש"י מלקה אותם ומתים), ואהדריה רבינא דלא אישתכח דדייק כוותיה, והסביר הרשב"א דהתם אגן סהדי דאדעתא דלא אשכחו דדייק כוותיה לא אדרוה, ואף הרבים שנדרו על דעתם לדעת זה מסכימים, ולכן מתירין הנדר, א"כ הכא נמי, עד שלא אכלה אין דעתם מסכמת להתיר לו, ואע"פ שמתחרט או מצא פתחים שיש לו, אבל כאן שעבר ואכל, כולי עלמא מסכימין דעל דעת שיאנוס אותו יצרו וישמע לו וישכב בענשו כל ימיו לא נדר (עי' ט"ז יו"ד סי' שכ"ג סק"ב שכתב דבעינן פתח מצד עצם הנדר, וצע"ק מדברי הרשב"א).

לפ"ז חידוש המהרש"ם (דעת תורה יו"ד סי' רכ"ח סי"ב) דכמו"כ אצל צדקיהו שנשבע שלא יגלה לשום אדם, כיון שהיה צריך לפרט הנדר כדי שיתירו לו, שוב היה מצוה להתיר לו את הנדר כדי שלא יעבור על מה שגילה להם מה שנדר.

שיטת הפוסקים שהב"ד יכולים להתיר את הנדר ע"מ שיפרט להם את נדרו אחרי ההתרה

בשו"ת עין יצחק (יו"ד סי' כ"ד סק"ג) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' ר"ג ד"ה ועוד) ומרן הגרשז"א זצ"ל (שלמי נדר אות כ"ה, ומנחת שלמה על נדרים כ"ג: עמוד קמ"ח) כ' עצה נפלאה היאך שייך להתיר שבועה או נדר, גם אם נשבע שלא יגלה לאף אחד. העצה היא שב"ד יתירו לו ע"מ שאחרי ההיתר יפרט להם את הנדר והסיבה, ואם כשיפרט להם הם לא ימחו על ההתרה, תחול ההתרה כבר מעכשיו, וממילא אחרי שהתירוהו כבר יכול לגלות להם הסוד, ואין בזה שום חשש, כיון שכבר ניתר למפרע ע"י התרת חכם (כעין המבואר בסנהדרין י"א. לגבי ב"ד שמעברין את השנה, דמהני אם יעברו "על מנת שירצה רבן גמליאל"), אמנם בשו"ת עין יצחק פלפל קצת בזה, דאפשר יש חשש של ברירה בזה, דהרי כל זמן שלא נתקיים התנאי, לא מהני התרתם א"כ יתקיים התנאי לבסוף.

בשו"ת תורה לשמה (סי' רח"צ) ג"כ דן בשאלה כעין זו, במי שקיבל טובה משמעון, ונשבע על דעתו, וממילא א"א להתיר הנדר אלא על דעת שמעון, וראובן טוען שברור לו ששמעון יסכים שיתיר את נדרו, אבל שמעון נמצא בכפר שאין שם אנשים אחרים שיתירו לו שם, וגם אין אפשרות שראובן יביא מכתב משמעון שמסכים שיתירו לו, משום שאין מי שמכיר את כתב ידו, ופסק שם שיתירו הנדר על תנאי ויאמרו "אם שמעון ירצה בהיתר של השבועה שנשבע ראובן על דעתו, אנחנו מתירים לך מעכשיו, ואנחנו אומרים לך מותר לך", ואח"כ ילך לשמעון לכפר ויגיד לשמעון ההתרה שהתירו לו על תנאי, ושמעון יאמר "רוצה אני", ואז הותרה השבועה בשופי. והוסיף שתקנה זו להתיר על תנאי שייכת גם באופן שנשבע שלא לעשות דבר מסויים, ושוב נשבע שלא יגלה הדבר שנשבע עליו לשום אדם, וכתב שם דכל הסיבה שצריך לפרט את הנדר היא משום דחיישינן שיש בו דבר איסור או ביטול מצוה, ולכן אחרי שהנודר אמר חרטתו ומצאו לו פתח מתוך חרטתו, יאמרו המתירים שאם אין שום איסור או ביטול מצוה אנחנו מתירים לך את השבועה, ואז יגלה להם הדבר והוא ויעשו לו התרה שנית על שבועתו שנשבע שלא לעשות הדבר ההוא.

פירוט נדרים בהתרת נדרים בערב ר"ה

כ' בסידור דרך החיים (דיני התרת נדרים בערב ר"ה) דמה שנוהגים בהתרת נדרים לומר "אף שמצד הדין המבקש התרה צריך לפרט הנדר, אך דעו נא רבותי כי א"א לפורטם כי רבים הם", זה אינו מועיל אלא לנדרים ששכת, אבל לנדרים שלא שכת, וזוכר אותם וצריך להתירם, צריך לפרט הנדר, ואם לאו אין מתירין לו, ודי כשמפרט הנדר לפני אחד מהמתירין, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סי"ד) – וז"ל קודם שיתירו לו, צריך שיפרט להם הנדר והסיבה שבשבילה נדר, ואם לא פרט אין התרתן התרה, ומיהו כשיפרט לאחד מהמתירין סגי עכ"ל.

מה הדין אם ב"ד התירו לו את נדרו ולא פירט להם מה שנדר

והנה החיוב לפרט את הנדר הוא מדרבנן, ובטעם הדבר הסביר הש"ך (שם סק"יט) דחששו שמא נדר על תנאי, כגון אלמנה שנדרה ליתומים שיאסרו עליה כל פירות שבעולם אם קבלה כתובתה, או שנדר לאסור עצמו מדבר מסויים אם יעבור עבירה מסויימת, ואם לא יפרט הנדר וה"י על תנאי, יתירו

לו נדרו אע"פ שמן הדין הי' אסור להתיר לו, ולכן תקנו חז"ל שהשואל צריך לפרט הנדר, ואם לא פרטו ובכל זאת התירו לו את נדרו, אין התרתם התרה אפילו בדיעבד, והאמרי בינה (נדרים ס"י י"ט) חידש, דאע"פ שחובת הפירוט היא רק מדרבנן, אבל אם לא פירט הנדר, לא הותר נדרו גם מדאורייתא, ואם עבר על נדרו, עבר על "לא יחל דברו" מדאורייתא, והסביר טעם הדבר, דהחכם המתיר מתיר רק ע"ד תקנת חז"ל, וכיון שהם אמרו שצריך לפרט הנדר, הרי זה נחשב כהתרה בטעות, דרק על תנאי זה מתיר החכם ע"ש.

מה הדין אם ב"ד התירו לו הנהגות ולא פירט להם מה הן הנהגות

מרחן הקה"י זצ"ל כי (קריינא דאיגרתא ח"א ס"י קל"ה אות ב' – ובנדמ"ח ח"ב ס"י תמ"ה) שאם נהג הרבה הנהגות טובות ורוצה להתירן, בכדי שלא יצטרך לפרט את כולן, יכול לעשות התרת נדרים הנדפס בסידורים שאומרים בערב ר"ה "והנה מצד הדין המתחרט והמבקש התרה צריך לפרט הנדר.... ואין אני מבקש התרה על אותן שאין להתיר אותן....", ובכה"ג הותרו אע"פ שלא פירטן, ואח"כ ידן בעצמו על הנהגותיו, שאם הן מאותן של נדר לדבר עבירה, לא הותרו, וכל שאר הנהגות הותרו. אבל סיים בסו"ד, שמ"מ יחזיק בהנהגותיו כפי האפשר, כי הן תועלת גדולה ליר"ש, אלא שלא תהיינה עליו בחיוב נדרים.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח"ה האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' ויחי תשפ"א

תשלום עבור הקבר והחשיבות שהקבר יהיה של הנפטר

יעקב אבינו אמר "ושכבתי עם אבותי, ונשאתני ממצרים, וקברתני בקבורתם" (ויחי מ"ז ל'), ובמדרש שכל טוב דרשו שיעקב אמר "ושכבתי עם אבותי", משום שאין קוברין צדיק אצל רשע, ומבואר במתניי בסנהדרין (מ"ו.) שלא היו קוברין חייבי מיתות ב"ד בקברות אבותיו, והסבירה הגמ' (מ"ז.) טעם הדבר, לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד ס"י שס"ב ס"ה) אין קוברין רשע אצל צדיק, אפילו רשע חמור אצל רשע קל, וכן אין קוברין צדיק וכש"כ בינוני אצל חסיד מופלג, אבל קוברין בעל תשובה אצל צדיק גמור. שנים שהיו שונאים זה לזה, אין לקברם יחד (ע"ש בבאר הגולה בשם הספר חסידים בצוואה אות א', שגם במותם אין להם מנוחה יחד).

האם קוברים בקברי אבותיו מי שנהרג ע"י נכרים

בשו"ת חת"ס (יו"ד ס"י שלי"ג) דן במי שנהרג ע"י רוצח נכרי, וזקני וראשי החברה קדישא לא היו בעיר, והמיעוט שנשארו לא זכרו המנהגים היטב, והסתפקו אם מותר לקוברו בקברי אבותיו, או שמא צריך לייחד לו מקום ליקבר לבד, משום ששמעו שאומרים, כיון שדין ד' מיתות לא בטלו (סנהדרין ל"ז:), וקיי"ל דהמחוייב מיתת ב"ד אין קוברים אותו בקבר אבותיו (סנהדרין מ"ו:), לכן אין לקוברו בקברי אבותיו.

מרון החת"ס זצ"ל השיב להם, שדברי הני אינשי אין בהם ממש, והביא ראיי ברורה מהא דשנינו בסנהדרין (מ"ז). דשקיל וטרי בקדשי מזבח של אנשי עיר הנדחת, מ"ט אין מקריבין אותן, דהרי כיון שנהרג יש לו כפרה, אפילו אם מת מתוך רשעו כדכתיב (תהלים ע"ט ב') "נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים" - אע"ג שהיו רשעים ומתו מתוך רשעם, קרו להו "עבדיך", ומשני דיש לחלק בין הרוגי מלכות להרוגי ב"ד, דמת בידי עכו"ם דלא בדין מיקטלי, הו"ל כפרה אפילו אם מת מתוך רשעו (ולכן נקראים "עבדיך"), משא"כ אם מת בב"ד של ישראל, אינה כפרה עד שנתעכל הבשר, ואז מלקטין העצמות וקוברים אותן בקברות אבותם. הרי מפורש שאם נהרג ע"י נכרים נתכפר לו מיד לפני הצער של חיבוט הקבר, ולכן פסק שראוי לקבורו בקברי אבותיו. וסיים התשובה, שאם לא היו שואלים אותו, היה מניח להם לנהוג כמנהגם בזה, "אבל השתא דאתא לקדמאי, מאתי לא תצא הוראה כזאת, אלא יקברוהו בקברות אבותיו לפי כבודו הראוי לו".

למה אין קוברין רשע אצל צדיק

והנה בטעם הדבר שאין קוברין רשע אצל צדיק, כ' המהרי"ל (הלי שמחות אות י' - עמוד תר"ב בהוצאת מכון ירושלים), וז"ל מאי דנהיגי עלמא שאין לקבור רשע אצל הצדיק, ילפינן מאלישע כדאיתא בסנהדרין (מ"ז). - ע"ש שהוכיחו שאין קוברין רשע אצל צדיק מדכתיב "ויהי הם קוברים איש, והנה ראו את הגדוד, וישליכו את האיש בקבר אלישע, ויגע האיש בעצמות אלישע, ויחי ויקם על רגליו", ופרש"י שאותו הנקבר היה נביא שקר שהשיב את עידו הנביא לאכול ולשתות בבית אל, ועידו נענש על ידו, והמיתו הארי, וכשמת לאחר ימים קברוהו אצל אלישע, ולא הוכשר אצל המקום שיקבר אצלו, והחייהו, וטעמא משום דאל הצדיק אומרים לו סודות הנגזרין לעלמא מאחורי הפרגוד כדאיתא בברכות (י"ח:), ומתי שהרשע סמוך לו, מונעין מלגלות לו כדי שלא ישמע הרשע ג"כ עכ"ל.

עוד כ' בספר חסידים (סי' תש"ה) וז"ל מעשה בת"ח צדיק שקברוהו אצל מי שאינו הגון, בא הצדיק לכל בני העיר בחלום, "הרעותם לי שקברתוני אצל בית הכסא שריחו רע, וקשה לי העשן", ושמו אבנים בין קבר הצדיק לקבר הרשע כמחיצה, ומשם והלאה לא בא להם בחלום עכ"ל.

הים של שלמה ביבמות (פ"ג סי' ט"ז) כ' דמה שנוהגים עשירים לקנות מקום קבורה, היינו כדי להיות שוכבים אצל הצדיקים, אבל לפי הסברא יוצא שכרם בהפסדם, כי אולי אינם ראוין לכך, ויענשו על כך.

מקור שהקבר שיקבר בו צריך להיות שלו

בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' של"א) דן אם יש מקור שהקבר צריך להיות של המת (ובדרך מליצה כ' שאין פתיחת הקבר בלי דמים), והביא הפסוק ביחזקאל (ל"ז י"ג) "כה אמר ה' אלוקים, הנה אני פותח את קברותיכם, והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, והבאתי אתכם אל אדמת ישראל". ואמנם אין אנחנו יכולים לדרוש מדעתינו מה שחז"ל לא דרשו, אבל מנהג אבותינו בידינו לקנות ולשלם עבור חלקת הקבר, שכך נהג אברהם אבינו כשבא לקבור את שרה אמנו, קנה את מערת המכפלה בכסף מלא מעפרון, וגם אחרי שקנהו בכסף מלא, עדיין לא קבר אותה שם עד שהחזיק בקרקע לעיני בני העיר וכל באי שער העיר (הסוחרים והגרים הנמצאים שם) כדי שתהיה שלו ממש לפני שיקבור אותה (ע' רמב"ן פ' חיי שרה כ"ג י"א), כדי שלא תהא הצדקת מונחת רגע אחת בקבר שלא נקרא על שמה ממש, ואע"פ שגם בלי כסף היתה ארץ ישראל מוחזקת לאברהם אבינו מזמן שנאמר לו (לך לך י"ג י"ז) "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, כי לך אתננה" כמבואר בב"ב (ק.), והיא שלו ממש כמבואר בע"ז (נ"ג: וע"ש בפרש"י), וא"כ לא נקרא שהצדקת קבורה בקבר שאינה שלה, ועוד שגם אחרי ששילם כסף מלא, עדיין הניח את המת בבזיון ולא קברה עד שקם המערה למקנה.

ביאור האוה"ח הק' למה אברהם אבינו היה צריך מעשה קנין במערת הכפלה חוץ מקנין כסף

וע"ע באוה"ח הק' (חיי שרה כ"ג י"ט) שהסביר, דאחרי שאברהם אבינו שקל לעפרון את דמי המערה, בזה סילק עפרון את זכותו מהקרקע, כמש"כ הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה פ"א הי"ד) וז"ל שהגוי מעת שלקח הדמים סילק זכותו, וישראל לא קנה עד שיגיע שטר לידו, ונמצאו נכסים אלו כנכסי מדבר, שכל המחזיק בהם זכה עכ"ל. לפ"ז נתינת הממון הועיל שלא נשאר לגוי זכות בקרקע, וגמר הקנין ביד אברהם הועיל באמצעות החזקה שהחזיק בה במה שקבר בה את שרה ע"ש.

מעלת רכישת קבר בחייו

בקב הישר (פ"ו) הביא שהחסידים הראשונים שבא"י נהגו לקנות קבר בחייהם, אצל אנשים כשרים הידועים להם שהיו צדיקים, וגם נהגו להתפלל באותו מקום, ואמרו שם דברי תורה, ונדרו שם ליתן צדקה, ובזה היו מטהרין ומקדשין המקום שיהיה מוכן להם להקבר שם, ומחמת הקדושה היא מנעו מהסט"א מלהתקרב להם אחרי מותם עכתו"ד, אבל כמדומני שהנהגה זו רק היתה אצל החסידים הראשונים, ואין נוהגים כן בימינו.

חידוש המחנה חיים שאם קנה קבר אינו יכול למכרו לאחר

בשו"ת מחנה חיים (אהע"ז ח"ג סי' ע"ח) הביא מעשה שהיה באשה שקנתה קבר על יד בעלה שנפטר, ובטעות החברה קדישא קברו מי שהוא אחר בקברה, והאלמנה צעקה שיפנו את הנפטר מהקבר שלה, ואינה מוחלת על המקום שקנתה להיות נקבר על יד בעלה, ולא הסכימה שהח"ק יחזירו לה את מעותיה. המחנה חיים כ' שהדבר ברור דמי שקונה קבר, אין לו זכות להשתמש במקום ההוא לכל צרכיו, אלא אך ורק ליקבר שם, ואין לו שום הנאה בחייו מהמקום, רק שיש לו הבטחה מהגבאים שכאשר ימות יקברו אותו שם, והם לקחו כסף ממנו עבור ההבטחה שביום פקודתו יקברו אותו שמה. לפ"ז כ' שאם הנפטר הלך לגור בעיר אחרת ונפטר שם, אין היורשים יכולים למכור המקום לאיש אחר, משום שהח"ק יכולים לטעון שלא מכרו לו את המקום, אלא הבטיחו לו שביום פקודתו יקברו אותו שם.

עוד הוסיף המחנה חיים, שאפילו הקונה בעצמו בחייו, אינו יכול למכור את מקום הקבר שלו, משום שהגבאים של הח"ק יכולים לטעון, היאך תעשה סחורה בדבר שלא מכרנו לך, אלא שהבטחנו לך שנעשה רצונך להקבר שם, ולכן פסק שאפילו אם הוא מכר את קברו לאיש אחר, לא חלה המכירה כיון שהמקום לא היה שלו שיוכל למכרו. עוד הוסיף שאם היה קונה הקבר מחיים, הרי זה בגדר "אל תפתח פה לשטן", ויש לחלק בין יחיד שקונה חלק לעצמו בבית הקברות, לבין אם קונה לעצמו את הזכות לעת פקודתו להקבר יחד עם הרבים באותו בית הקברות, דקיי"ל אין רבים מתים (עי' תמורה ט"ו.), והא דנהגו לקנות מקום הקבורה על יד אשתו או על יד צדיק – פי' הדבר הוא, שמשלם לח"ק שיבטיחו לו שלא יתנו אותו מקום לשום אדם אחר, וכיון שהוא ישאר ריק, לכשיגיע זמנו יתנו לו את המקום לצמיתות. ולמעשה פסק בשאלה שנשאל, שהאלמנה מעולם לא קנתה את המקום, וממילא אין לפנות מי שקבור שם בטעות, והאריך לדון בשיטת הפוסקים שכתבו שצריך לפנות מי שנקבר שם בטעות.

האם יורשים יכולים לתבוע החזר דמי הקבר מהחברה קדישא כשאביהם נפטר במקום אחר ונקבר שם

בשו"ת להורות נתן (ח"ה סי' ק"ל) נשאל מהיורשים של אשה שקנתה מקום לקבורתה מהחברה קדישא, אבל נפטרה במקום אחר ונקברה שם, והיורשים תובעים מהח"ק שיחזירו להם את מחיר

הקרקע לפי השוויות היום, והיא הרבה יותר ממה שהיתה שוה בזמן הקניה, והח"ק טוענים שבשטר קנין כתוב שאינו ניתן להעברה לאיש אחר, ואין להקונה אלא זכות קבורה, ואם לא נקברה שם אין לה שום זכות, וא"צ להחזיר כלום ליורשים.

בשו"ת להורות נתן (שם סק"א) הביא את לשון השטר, ובשולי השטר הובא מש"כ בקב הישר הנ"ל, וגם מש"כ בספר החיים (לאחיו של המהר"ל מפראג ז"ל - חלק ב' פרק ח') וז"ל כל אדם אפילו העני שבישראל, צריך שיהא הקרקע שהוא קבור בתוכו קנוי לו בכסף, והטעם לפי שאין רשות לשום משחית להוציא את האדם מרשותו, ולא נקרא רשותו אא"כ אותה קרקע קנויה היא לו, ולכן לא רצה אברהם במערת המכפלה רק בכסף מלא עכ"ל. לפ"ז מוכח דכוונת הח"ק היתה למכור את הקרקע במכירה גמורה, ומש"כ ששטר זה לא ניתן להעברה לאיש אחר, כוונתם שלא יהיה מקום בבית החיים למחללי שבת ופורקי עול תורה.

אבל העיר (שם סק"ב) מהמבאר בב"ב (קל"ד). ונפסק להלכה בשו"ע (חוי"מ סי' רמ"א ס"ה), יש מי שאומר שהנותן מתנה לחבירו, אינה מתנה אא"כ יהיה בדעת הנותן שתהא ברשות המקבל לעשות בה כל חפצו, ולפ"ז כיון שהח"ק התנו, שהקונה אינו יכול להעביר שטר קנין זה לאחרים, נמצא שהח"ק הם שותפים בקרקע (והביא מקור לזה מהסמ"ע שם סקט"ו), וממילא אם הקרקע התייקר, התייקר גם להם, ואין להקונה חלק שלם בקרקע. עוד הוסיף (שם סק"ו), כיון שהקונה אינו יכול למכור את הקרקע לאחרים, והוא נקבר במקום אחר, נמצא שקרקע זה יעמוד ריק כיון שהקונים אינם יכולים להשתמש בו כלל, ואינם יכולים לעשות בו שום שימוש, לפ"ז נימא שהח"ק יכולים לקבור שם מת מדין כופין על מדת סדום דזה נהנה וזה לא חסר (עי' שו"ע חוי"מ סי' שס"ג ס"ו), ולכן כ' הלהורות נתן (שם סק"א) שהח"ק יחזירו ליורשי הקונה את מחיר הקרקע ששילם בשעתו, ויוסיפו סכום מסויים כפי ראות עיני הדיינים כדי לפייס את בעלי הקרקע.

שוב דן (שם סק"ב) דאפשר אינו כ"כ פשוט שהח"ק יכופו אותו מדין מדת סדום, דהרי בעינן שהמת יהיה קבור בקבר שלו, ובכל מה שהח"ק יעשו, לא נעשה המקום קניינו של המת הקבור שם, כעין מש"כ המ"א בה"ל סוכה (סי' תרל"ז סק"ג) בשם היראים, דגם למ"ד שגזל עכו"ם מותר, מ"מ לא מיקרי לכם, וא"כ גם בנד"ד, אפילו אם נאמר שכופין על מדת סדום, ואין איסור גזל כשנהנה מחבירו, מ"מ אין הקבר נחשב שלו. ולכן אחרי שהאריך בכמה צדדין בזה, סיים (שם סק"ד) יעשו פשרה, והח"ק יפייסו את הקונה, דמלבד מה שיחזירו לו דמי הקרקע ששילם בשעתו, יוסיפו לקונה עוד ממון כפי ראות עיני הדיינים.

הרי מבואר מכל תשובתו, דאע"פ שבודאי צריך לקבור הנפטר בקבר שלו, מ"מ אין הקבר ברשותו של הקונה כדי לעשות מה שהוא רוצה בזה.

ביאור התשובות והנהגות בחשיבות הקנין לחלוטין של הקבר לטובת הנפטר

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תשי"ג) הביא מש"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' ש"ט) שהקבר יהיה שלו, והוסיף דעל פי סוד יש תיקון נפלא שאם הקבר הוא שלו ממש, מונעים לפעמים רוחות רעות מליכנס להזיקו, והביא מל"מ (ה"ל שמיטה פ"א ה"א) שאפילו אם נקבר ברשות, גנאי הוא משום שצריך שתהא שלו ממש בקנין גמור לעולם, ולכן כ' שאם לא קנה מקום מחיים בקנין כסף ושטר כדון, עוד לפני הקבורה ידרשו היורשים מהחברה קדישא שטר רשמי שפלוני קנה מקום פלוני, במצריה מסויימים במחיר כך וכך עבור הנפטר, ושילם מקצת, ועי"ז שייד לנפטר לגמרי, והוסיף דיש גם להדר בקנין חליפין, זהו טובא גדולה לנפטר.

עוד הוסיף בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תר"ד), שמאוד לא ברור מה שנוהגים בשטרי קנין של החברה קדישא בהר הזיתים, שקונה זכות קבורה רק לעצמו, בלי שום זכות העברה לאחר, וקשה טובא, דאם קנוי לו רק באופן מוגבל שאינו יכול להעבירו לאחרים, אפשר לא נקרא שלו לכל דבר, ולכן עדיף שיכתבו שהוא שלו לכל דבר, אלא שהקונה יצהיר מרצונו הטוב, שמתחייב שלא יעבירו, ואם לאחר מאה ועשרים שנה לא מימש את זכותו ליקבר שם, מקנה את הזכות לחברה קדישא לקבל הקרקע, וסיים התשובה שצריך להקפיד בג' דברים: **א.** מניעת זכות העברת בעלות הקבר, תהא דווקא באופן של ויתור מצד הקונה שקנה בשטר מקנה לחלוטין בלי שיוור, אלא שבתנאים מסויימים מקנה בחזרה לחברה קדישא מרצונו הטוב. **ב.** התשלום אינו רק לזכות קבורה, אלא יותר מזה, שהוא קונה אחוזת קבר. **ג.** הקנין תהא מעכשיו בזמן התשלום.

סיכום לדינא

תבנא לדינא: הפוסקים למדו מהנהגת אברהם אבינו ברכישת המערה לפני קבורת שרה אמנו, שהקבר שקוברים בו את הנפטר צריך שיהיה שלו, אבל נחלקו הפוסקים אם מספיק שקונה הזכות להקבר שם, או שהקבר צריך שיהיה שלו ממש לכל דבר, ונ"מ אם יכול למוכרו למי שהוא אחר (באופן שהחברה קדישא לא התנו ע"ז), וכמו"כ אם לבסוף הוא נקבר במקום אחר, האם היורשים יש להם זכות לתבוע מהחברה קדישא שיחזירו להם את שווי הקבר לפי זמן הפרעון, או רק לפי מה ששילם, או שאין לו זכות תביעה כלל.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:

<http://pninin.co.il/> תחת הלינק: שיעורי הגאון רבי יום

טוב זנגר